

Miroslav Stiplovšek

OSREDNJI STROKOVNI ODBOR ZA SLOVENIJO 1939—1940

Leta 1939 je bila ustanovitev Osrednjega strokovnega odbora za Slovenijo pomembna prelomnica v organizacijskem in akcijskem povezovanju slovenskih svobodnih, t. j. nerežimskih strokovnih — sindikalnih organizacij, ustanovitev Zveze delovnega ljudstva Slovenije in posebej izoblikovanje njenega programa v razglasu Kaj hočemo, pa pomenita novo fazo v razvoju ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem. Ob tem naj poudarimo, da so akcije za povezovanje in združevanje naprednih sil slovenskega delavstva ter utrjevanje in poglobljanje ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem od srede tridesetih let potekale vzporedno in prepleteno, pri čemer si je Komunistična partija Slovenije prizadevala, da bi bila enotna delavska fronta jedro široke demokratične ljudske fronte.

Pomen ustanovitve Osrednjega strokovnega odbora iz predstavnikov vodstev socialistične Strokovne komisije (SK), krščanskosocialistične Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) in narodnosocialistične Narodne strokovne zveze (NSZ) so doslej v slovenskem zgodovinopisju različno vrednotili, od skrajne ocene, da je bila z njim »dosežena formalna enotnost slovenskega proletariata«¹ do zanikanja njegovega pomena v procesu povezovanja slovenskega delavstva.² Alenka Nedog je v prvi monografski študiji o ljudskofrontnem gibanju na Slovenskem poudarila, da so skupne akcije svobodnih strokovnih organizacij prek Osrednjega strokovnega odbora pokazale svoj učinek »v tem, da se je med delavstvom širila ideja o potrebi skupnega nastopanja«, njegove ustanovitve »pa ne bi mogli oceniti za popolno doseženo delavsko enotnost, kakršno si je zamišljala in propagirala KPS kot gonilno silo ljudske fronte«. Dosežena enotnost »je bila omejena namreč zgolj na strokovna delavska vprašanja ...«³ Podobno je pomen Osrednjega strokovnega odbora ocenil Janko Prunk, ko je poudaril, »da nikoli ni postal osnova ljudske fronte, ... dosegel pa je boljše sožitje in sodelovanje socialnodemokratske in krščanskosocialistične strokovne organizacije v mezdnih bojih ...«⁴ Pred kratkim je v referatu o političnem pluralizmu pri Slovencih v stari Jugoslaviji ugotovil: »Ljudskofrontna povezava je imela uspeh tudi v sindikalnem povezovanju v obrambo sindikalnih svoboščin, ki jih je z razpustitvijo Delavske zbornice ogrožal režim« Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ).⁵ V omenjenih razpravah so tudi različne ugotovitve o vlogi posameznih dejavnikov pri ustanovitvi Osrednjega strokovnega odbora.

Prizadevanja za enotno nastopanje idejno razcepljenih strokovnih organizacij »od spodaj« in »na vrhu« za pereče skupne zahteve imajo do oblikovanja Osrednjega strokovnega odbora že bogato tradicijo. Posebej so jih spodbudila huda poslabšanja socialnoekonomskega položaja delavstva in omejitve svobode strokovnega gibanja, in to zlasti trikrat: prvič v začetku dvajsetih let zaradi buržoazne ofenzive na delavske pridobitve iz časa velikih povojnih bojov, drugič sredi tridesetih let zaradi katastrofalnih posledic velike gospodarske krize,

¹ Miroslav Luštek, Delavska enotnost in Osvobodilna fronta, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (cit. Prispevki), 6, 1966, št. 1—2, str. 307.

² France Klopčič v razpravi k referatu Franceta Kresala, Nastajanje akcijske enotnosti slovenskega delavstva (Prispevki 1966, str. 63—76) in navedenemu referatu M. Luštku na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda aprila 1966 (Prispevki 1966, str. 139).

³ Alenka Nedog, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941, Ljubljana 1978, str. 125—126.

⁴ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda (cit. Pot krščanskih socialistov v OF), Ljubljana 1977, str. 181.

⁵ Janko Prunk, Pluralizem v političnem življenju Slovencev v stari Jugoslaviji, Borec, 41, 1989, št. 7—8, str. 841.

povezanih z udarci po demokratičnih svoboščinah v času diktature kralja Aleksandra, tretjič konec tridesetih let po režimski ofenzivi proti svobodnemu strokovnemu gibanju in ob novem poslabšanju ekonomskega položaja delavstva.

Za prvo obdobje prizadevanj za enotno strokovno-sindikalno fronto, ki je sledilo III. kongresu Komunistične internacionale sredi 1921. leta, na katerem so opredelili naloge komunističnih strank pri oblikovanju različnih oblik enotne delavske fronte za uspešno obrambo pred ofenzivo kapitala, so na Slovenskem značilni le skromni uspehi. Komunisti so prek neodvisnih strokovnih organizacij in partijskega legalnega časopisja uspeli v letih 1922/23 doseči v več socialnoekonomskih akcijah, mezdnih gibanjih in stavkovnih bojih akcijsko enotnost delavstva, medtem ko prizadevanja za enotno strokovno fronto »na vrhu« med vodstvi strokovnih organizacij, zaradi odklonilnega stališča socialno-demokratske desnice niso uspela. Že tedaj je JSZ poudarila velik praktičen pomen enotne strokovne fronte za uspešno vodenje socialnoekonomskih akcij in izrazila svojo pripravljenost za vključitev vanjo.⁶ Tako so se že v prvem obdobju pokazale temeljne značilnosti pri oblikovanju enotne strokovne fronte, ki so bile nato vidne v prizadevanjih za njeno izbojevanje v tridesetih letih. Kot glavni dejavniki zanje so se pokazali komunisti in krščanski socialisti, zaradi sektaškega odnosa do drugih struj v delavskem gibanju pa so bili desni socialisti⁷ poglobitvi nasprotniki enotne strokovne fronte. Izkazalo se je tudi, da je bilo lažje doseči enotnost v posameznih akcijah po podjetjih, kjer je prišla neposredno do izraza volja sindikalno organiziranega delavstva, v nekaterih akcijah so že tedaj sodelovali tudi člani narodnosocialističnih organizacij, kot hud problem pa se je pokazalo povezovanje vodstev strokovnih organizacij, ki je bilo eden temeljnih pogojev za trajnejšo enotno strokovno fronto.

Po začetku diktature kralja Aleksandra in izbruhu velike gospodarske krize, ko bi bila ob veliki razcepljenosti in številčni šibkosti strokovnih organizacij v boju za obrambo eksistenčnega minimuma delavstva in zoper poslabšanje socialne zakonodaje posebej nujna, je bila edini pobudnik zanjo Jugoslovanska strokovna zveza. Njen predlog o ustanovitvi strokovnega sveta vseh delavskih strokovnih organizacij spomladi 1929 je Strokovna komisija kot pokrajinska organizacija Združene delavske sindikalne zveze (Ujedinjenega radniškega sindikalnega saveza) Jugoslavije — Ursovih sindikatov odločno odklonila.⁸ Sodelovanje v njem je zavrnila s poudarkom, da je le ona pravi zaščitnik delavstva. Pozivanje krščanskih socialistov v enotno strokovno fronto je socialistično sindikalno glasilo Delavec označilo kot posnemanje komunistov in dodalo, da je prek nje »najlažje v kalnem ribariti«. Takšno stališče kaže, da socialistično sindikalno vodstvo tudi v tako kriznih časih zaradi prizadevanj za uveljavitev monopolnega položaja Ursovih sindikatov ni bilo pripravljeno sodelovati z drugimi strokovnimi organizacijami, napadi na krščanske socialiste pa tudi dokazujejo, da jim niso priznavali tedanjega radikalnega premika k socialistični usmeritvi in osamosvojitvi. Tako se je pri oblikovanju akcijske enotnosti usodno poznala odsotnost komunističnega vpliva v razrednem strokovnem gibanju, ki je bila tedaj posledica napačne sindikalne politike Kominterne in vodstva KPJ o prepovedi vključevanja komunistov v Ursove sindikate in ustanavljanju ilegalnih sindikatov ter udarcev šestojanuarskega režima. Šele ko je CK KPJ postopoma opustil svoja neživljenjska navodila in so se komunisti spet začeli vključevati v Ursove sindikate ter v njih prevzemati vodilne funkcije, kar jim je olajšalo izvajanje sklepov pokrajinske konference KPJ za Slovenijo v Go-

⁶ Miroslav Stiplovšek, Razcepljenost strokovnega — sindikalnega gibanja na Slovenskem od 1918 do 1929 in prva prizadevanja partije za enotno delavsko fronto, Pot slovenskega delavstva v Delavsko enotnost, Ljubljana 1982, str. 7—34.

⁷ Podrobnejša analiza vzrokov za njihovo odklonilno stališče je v razpravi Milan Zver, Odnosi socialistov do enotne fronte proletariata in ljudske fronte v tridesetih letih na Slovenskem, Borec, 41, 1989, št. 7—8, str. 819—836.

⁸ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF, str. 95—96.

⁹ Delavec, št. 7, 10. 4. 1929.

ričanah in IV. državne konference KPJ v Ljubljani iz leta 1934 o akcijski enotnosti delavstva, se je začelo tudi novo obdobje v njenem oblikovanju ter hkrati v številčni in akcijski krepitvi socialističnega in krščanskosocialističnega strokovnega gibanja na Slovenskem.¹⁰ Na VII. kongresu Kominterne sredi 1935. leta so potrebo po boju za sindikalno enotnost posebej poudarili, jasno pa so izoblikovali tudi vlogo enotne fronte kot »motorja« širokega množičnega protifašističnega ljudskofrontnega gibanja.¹¹

Kljub temu, da je še III. kongres Ursovih sindikatov decembra 1934 odločno odklonil idejo »levih elementov« o enotni fronti, je partiji uspelo v velikem stavkovnem valu sredi tridesetih let doseči pomembne uspehe pri vzpostavitvi akcijske enotnosti slovenskega delavstva. Po prvih večjih uspehih v uveljavljanju akcijske enotnosti v posameznih stavkah je legalni komunistični list Delavski obzornik jeseni 1935 predlagal organizacijsko združitev Strokovne komisije, Jugoslovanske strokovne zveze in Narodne strokovne zveze, ki je v tem času zgubila značaj režimske organizacije, v Medstrokovno federacijo dela. Ta naj bi vodila vsa mezdna in stavkovna gibanja, organizacijsko združevanje pa naj bi se začelo »od spodaj« v posameznih obratih.¹² Predlog o Medstrokovni federaciji dela je CK KPJ spomladi 1936 ocenil kot preuranjen, ob tem pa poudaril, da je strokovno gibanje v Sloveniji v državnem okviru najvidnejši primer za enotnost. Tedaj so komunisti z ustanovitvijo Medstrokovnega odbora v Ljubljani in Centralnega tarifnega odbora za tekstilno delavstvo iz predstavnikov SK, JSZ in NSZ dosegli tudi prve uspehe pri oblikovanju akcijske enotnosti »na vrhu«. Toda po največjem stavkovnem boju v tridesetih letih, po enomesečni stavki slovenskega tekstilnega delavstva, so desničarji v SK začeli z večmesečno akcijo za izključitev komunistov in njihovih privrženecv iz socialističnih strokovnih organizacij, kar jih je v številčnem in akcijskem pogledu zelo oslabilo. V začetku pomladi 1937 so odstavili in izključili tudi predsednika izvršnega odbora SK Franca Leskoška, kar je imelo za posledico tudi neuresničitev že doseženega sporazuma o ustanovitvi paritetnega akcijskega odbora iz predstavnikov SK, JSZ in NSZ. Tako je prav v času ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije, ki je posebej poudaril temeljni pomen enotnosti slovenskega delavstva, prišlo do zastoja in krize v udejanjanju akcijske enotnosti slovenskih strokovnih organizacij ter do oslabitve Ursovih sindikatov v Sloveniji, v katerih je začasno zelo upadel komunistični vpliv.

S stavkovnim valom sredi tridesetih let, ki ga je prekinila vlada z uredbo o minimalnih mezdah, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavi in arbitraži februarja 1937, je delavstvo posebej zaradi akcijske enotnosti uspelo delno izboljšati svoj socialnoekonomski položaj po veliki gospodarski krizi. Z navedeno uredbo je vlada omejila pravico do stavke in uveljavila svojo razsodniško vlogo, s tem pa pokazala tudi svojo težnjo za urejanje delavskih vprašanj po korporativističnem zgledu. Te težnje pa je vladajoča Jugoslovanska radikalna zajednica pokazala že preje, marca 1936, z ustanovitvijo režimske strokovne organizacije Jugoslovanskega radniškega saveza — Jugorasa, ki naj bi postopoma prevzel monopolen položaj v strokovnem gibanju. To vlogo naj bi v Sloveniji prevzela Zveza združenih delavcev, ki jo je ustanovila klerikalna Slovenska ljudska stranka kot sestavni del JRZ novembra 1935, potem ko je klerikalna desnica izgubila svoj vpliv v Jugoslovanski strokovni zvezi. Medtem ko se je krščanskosocialistična strokovna organizacija odločno opredelila za levico in propagirala enotne nastope slovenskega delavstva ter aktivno sodelovala v njih, je režimska klerikalna organizacija programsko temeljila na korporativistični

¹⁰ France Kresal, Sindikalno gibanje v Sloveniji od leta 1929 do 1941 in akcijska enotnost delavstva, Pot slovenskega delavstva v Delavsko enotnost, cit. izd., str. 51–53; Miroslav Stiplovesek, Značilnosti razvoja in delovanja strokovnih — sindikalnih — organizacij na Slovenskem od začetkov leta 1888 do NOB, Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem, Maribor 1989, str. 49–51, 65.

¹¹ Alenka Nedog, n. d., str. 25–28.

¹² Delavski obzornik, št. 1, 8. 10. 1935.

papeški socialni okrožnici.¹³ Nevarnost novih udarcev po nerežimskih strokovnih organizacijah je terjala njihovo trdno akcijsko enotnost, kriza v socialističnem strokovnem gibanju pa je bila poglavitna ovira za njeno uveljavitev.

Tretje obdobje velikih prizadevanj za enotno strokovno fronto se je začelo že kmalu po ustanovnem kongresu KPS. Že v člankih o njegovem pomenu je osrednje ilegalno glasilo KPJ Proleter posvetilo posebno pozornost kritični osvetlitvi stanja v strokovnih organizacijah na Slovenskem po velikem stavkovnem valu in oblastnih omejitvah njihove dejavnosti, posebej z vidika obnove in poglobitve akcijske enotnosti. Generalni sekretar CK KPJ Milan Gorkić je podrobno osvetlil razcepljenost strokovnih organizacij na Slovenskem in poudaril, da mora KPS voditi načrten boj za enotnost slovenskega delavstva v vseh oblikah, od akcijske enotnosti na strokovnem področju »na terenu« in »na vrhu« med sindikalnimi centri različnih smeri, ki naj bi vodila do združitve vseh strokovnih organizacij, do skupnih političnih nastopov kot prve stopnje na poti do ustanovitve enotne razredne stranke slovenskega delavstva.¹⁴ V člankih so funkcionarji KPJ posebno pozornost posvetili tudi kritičnemu stanju v socialističnem strokovnem gibanju, pri čemer so ostro zavrnila stališča desnih socialistov, ki so odklanjali sodelovanje s krščanskimi in narodnimi socialisti, na drugi strani pa so osvetlili tudi napake v komunističnih vrstah, zlasti napačno reagiranje na izključitve iz organizacij Strokovne komisije.¹⁵

Člani in privrženci KPS so na desničarsko ofenzivo v SK (največ izključitev je bilo med borbenimi tekstilnimi delavci v največji strokovni zvezi — Splošni delavski strokovni zvezi Jugoslavije) v velikem številu odgovorili z lastnimi izstopi ali pasiviziranjem. Iz Ursovih sindikatov izključeni Franc Leskošek je na desničarske udarce reagiral s prav tako napačno akcijo za ustanovitev slovenske tekstilne podzveze v okviru beograjskega Saveza šivačko odječnih radnika Jugoslavije.¹⁶ Pozitivna pa je bila odločitev vodstva KPS, da zaradi omejenih možnosti delovanja po izključitvah in izstopih članov in privržencev iz SK začne izdajati legalno glasilo Delavski list z nalogo, da s svojimi članki prispeva k čimprejšnji premostitvi krize v socialističnem strokovnem gibanju in znova spodbudi enotno nastopanje delavstva v boju proti negativnim posledicam uredbe o minimalnih mezdah ter za ureditev delovnih in mezdnih pogojev delavstva s kolektivnimi pogodbami.¹⁷

V začetku jeseni 1937 so se začele priprave na IV. kongres Ujedinjenega radniškega sindikalnega saveza Jugoslavije (URSSJ). Novi generalni sekretar CK KPJ Josip Broz Tito je takoj sprožil široko akcijo, da bi komunisti v sodelovanju z levičarskimi silami v Ursovih sindikatih dosegli njihovo usmeritev

¹³ France Kresal, Sindikalno gibanje v Sloveniji od leta 1929 do 1941 in akcijska enotnost delavstva, cit. izd., str. 51–56; Miroslav Stiplovšek, Značilnosti razvoja in delovanja strokovnih — sindikalnih — organizacij na Slovenskem od začetkov leta 1868 do NOB, cit. izd., str. 65; Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867–1968, Ljubljana 1969, str. 112–132.

¹⁴ Dokumenti ustanovnega kongresa KPS in Gorkićev članek so objavljeni v posebni brošuri Obvestilo C. O. K. S. J (centralnega odbora Komunistične stranke Jugoslavije o ustanovnem kongresu Komunistične stranke Slovenije), ki jo hrani Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (cit. ZA CK ZKS). Vse gradivo je objavljeno v Zborniku ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS (Ljubljana 1977) v drugem delu Arhivski viri in časopisje v zvezi s problematiko ustanovnega kongresa KPS (cit. Viri za ustanovni kongres KPS), str. 274–285. Gorkić je v članku Zivela komunistična stranka Slovenije v ilustracijo sindikalne razdrobljenosti navedel podatke, da je po oceni okoli 30.000 delavcev razcepljenih v kar 14 različnih strokovnih organizacij. Tako naj bi imela SK v 13 strokovnih zvezah s 109 podružnicami okoli 8000 članov, druga najmočnejša centrala JSZ v štirih strokovnih zvezah s 52 podružnicami okoli 5000 članov, NSZ v 60 podružnicah 3000 članov itd., pri čemer naj poudarimo, da so posamezne strokovne organizacije v svojih glasilih navajale višje številke. Tako je sredi tridesetih let SK navajala, da je v njenih organizacijah okoli 12.000 delavcev, število članov JSZ pa naj bi se do spomladi 1937 povečalo na skoraj 8000 članov. V ilustracijo naj navedemo še podatek, da je bilo v režimski Zvezi združenih delavcev tedaj 2150 članov (podrobnejši podatki o številčnem stanju strokovnih organizacij so v razpravi M. Stiplovšek, Značilnosti razvoja in delovanja strokovnih — sindikalnih — organizacij na Slovenskem, str. 63–83).

¹⁵ Proleter, št. 8, julij 1937; Viri za ustanovni kongres KPS, str. 288–289.

¹⁶ Podrobneje glej monografijo France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana 1976, str. 280–283; v prvih treh podružnicah je bilo okoli 500 članov. Navedemo naj še podatek, da se je zaradi izključitev in izstopov tekstilnih delavcev število članov Splošne delavske strokovne zveze zmanjšalo od 4045 leta 1936 na 2100 članov leta 1937.

¹⁷ Delavski list je izhajal od 15. 6. do 3. 12. 1937.

v enotno strokovno fronto že na tem kongresu, kar je bilo ključnega pomena tudi za takšno delovanje njegovih pokrajinskih organizacij. Od legalnih partijskih listov in komunistov je zahteval, da samokritično obračunajo z lastnim sektaštvom ter s svojim pisanjem in delovanjem odstranijo vse ovire na poti k sindikalni enotnosti. Za Slovenijo je poudaril, da pomeni ustanavljanje podružnic podzveze beograjskega sindikata tekstilnih in oblačilnih delavcev kot odgovor na protikomunistični udarec desničarjev novo cepitev strokovnega gibanja.¹⁸ KPS si mora zato prizadevati, da se njeni člani in privrženci spet aktivno vključijo v organizacijo SK ter se v njih borijo za uresničevanje partijske sindikalne politike.¹⁹ Odložitev IV. kongresa URSSJ na pomlad 1938 je nato omogočila temeljito in uspešno izvedbo navedenih nalog.

V Sloveniji je KPS za propagiranje ideje akcijske enotnosti konec leta 1937 izdala brošuro Edvarda Kardelja *Za enotnost slovenskega delavstva*,²⁰ takoj po prepovedi Delavskega lista pa je začela izdajati novo glasilo *Glas delavca*, ki je nadaljeval s prizadevanji za povezovanje marksističnega, krščanskosocialističnega in narodnosocialističnega sindikalno organiziranega delavstva.²¹ Kardelj je v svoji brošuri poudaril, da je zlasti strahovita razcepljenost temeljni vzrok za skromno vlogo delavstva v družbenopolitičnem življenju na Slovenskem. To je posebej ilustriral z razmerami v strokovnem gibanju, kjer je okrog 30.000 delavcev razcepljenih med šest organizacij strokovnega in celo vrsto organizacij polstrokovnega značaja. Najprej je osvetlil krizo v Strokovni komisiji. Za članstvo Jugoslovanske strokovne zveze je poudaril, da »je večini razredno globoko zavedno in ima za sabo nemalo težkih bojov...«. Glede Zveze združenih delavcev je ugotovil, da je bila ustanovljena, ker demokratična JSZ ni hotela služiti režimu JRZ, pri tem pa opozoril na dejstvo, da je treba v njej razlikovati med reakcionarnim in fašizmu naklonjenim vodstvom in tistimi poštenimi delavci, ki so jih vanjo vključili s prevaro. Tudi za Narodno strokovno zvezo je ugotovil, da notranje ni enotna in da si jo del vodstva prizadeva povezati s fašizmom. Večina članstva te strokovne organizacije je bila privržena narodnosocialističnim idejam po češkem zgledu. V liberalnem taboru je imelo pomembno vlogo tudi Udruženje narodnih železničarjev Jugoslavije, ki je dejansko prisilna organizacija železniških direktij. Ta velika razcepljenost se kaže v različnih poteh in načinih ekonomskih bojov, neenotnosti njihovega vodenja in medsebojni konkurenci v njih ter v drugih slabostih, ki zmanjšujejo moč delavstva v socialnoekonomskih akcijah. V boju za skupne socialnoekonomske zahteve in politične svoboščine je nujna enotnost razrednega delavskega gibanja s krščanskimi socialisti in demokratičnim delom narodnih socialistov, ki jo posebej zahtevajo udarci fašizma po vseh nerezimskih delavskih strujah, pri čemer je posebej zavrnil vse ugovore zoper njo. Analiziral je tudi posamezne oblike in stopnje enotnosti delavskega razreda in na temelju izkušenj iz stavkovnega vala sredi tridesetih let ugotovil, da je bila pglavitna slabost v uveljavljanju akcijske enotnosti, da je po končanih bojih spet prenehala, ker ni bila dosežena po predhodnem sporazumu med strokovnimi organizacijami. Zato mora delavstvo »napraviti korak naprej: akcijska enotnost mora biti trajna, dobiti mora svojo organizacijsko obliko«. Strokovne organizacije morajo ustanoviti skupen odbor, ki bo povezoval razdrobljene delavske nastope in jim dal večjo udarno moč ter onemogočil podjetnikom, da bi izrabljali eno strokovno organizacijo proti drugi. V skupnih nastopih bi se zbližali delavci različnih

¹⁸ Franc Leskošek je po Titovem nasvetu napisal samokritičen članek o tej napaki in hkrati prikazal protidelavsko ravnanje desnih socialistov v članku Pripravimo pot strokovni enotnosti, objavljenem v Delavskem listu 1. 10. 1937.

¹⁹ Pismi Josipa Broza Tita Edvardu Kardelju konec septembra ali začetek oktobra 1937 in 7. 11. 1937 ter poročilo Josipa Broza Tita izvršnemu odboru Kominterne 19. 11. 1937, Zbrana dela Josipa Broza Tita, tretja knjiga, Ljubljana 1979, str. 96–98, 129–130 in 133–139.

²⁰ Brošura Edvarda Kardelja (izšla je pod imenom Franca Leskoška, ker je bil ta kot dolgoletni sindikalni funkcionar znan med delavstvom) je v ZA CK ZKS, v celoti pa je bila objavljena v Teoretični prilogi Komunističnega lista, januar–maj 1979, str. 7–13.

²¹ Glas delavca je izhajal od 24. 12. 1937 do 13. 5. 1938.

struj, utrdila pa bi se tudi njihova razredna zavest. To bi vodilo k sindikalni enotnosti, ki bi okrepila tudi politično vlogo delavstva. V ekonomskih bojih bi delavstvo spoznalo, da ima skupne interese tudi v političnih bojih za demokracijo, narodno svobodo in mir.²² Iz Kardeljeve brošure naj ob sklepu glede na obravnavano problematiko posebej poudarimo nujnost ustanovitve skupnega odbora strokovnih organizacij za trajno akcijsko enotnost in pomen dosežene enotne strokovne fronte tudi kot stopnje k enotnemu nastopanju delavstva v političnih bojih.

V Sloveniji je v sklepnih pripravah na IV. kongres URSSJ in V. kongres Strokovne komisije tudi njeno glasilo Delavec začelo ponovno ugodno pisati o dotedanjih enotnih nastopih svobodnih strokovnih organizacij in poudarjati njihov pomen tudi za bodoče uspešno delovanje. Na državnem kongresu Ursovih sindikatov aprila 1938 v Zagrebu so sprejeli resolucijo, v kateri so poudarili kot temeljno nalogo vseh strokovnih zvez in članov, »da utrdijo akcijsko in organizacijsko enotnost delavskega razreda kot prvi pogoj za zaščito njegovih interesov«. V osrednje vodstvo so izvolili tudi več komunistov, ki so tako spet dobili v zavezništvu z levimi socialisti ugodne možnosti za izvajanje partijske sindikalne politike v Ursovih sindikatih.²³ KPS je v prizadevanjih, da bi tudi kongres SK sprejel takšno resolucijo in da bi na njem spet prišli v sindikalno vodstvo tudi njeni člani in privrženci, pospešila razpust podzveze beograjske centrale tekstilnega delavstva in njeno vključitev v Splošno delavsko strokovno zvezo v sestavi SK. Po sporazumu, ki so ga podpisali neposredno pred slovenskim kongresom, se je vodstvo Splošne delavske strokovne zveze obvezalo, da bo obravnavalo vloge za ponovni sprejem v svoje organizacije tistih delavcev in delavk, ki jih je po veliki tekstilni stavki izključilo.²⁴ Po tej ponovni vzpostavitvi enotnosti v razrednih strokovnih organizacijah tekstilnega delavstva in s tem po ureditvi temeljnega spornega problema, je dal kongres Strokovne komisije 22. maja 1938 vsem svojim organizacijam nalogo, da »v celoti« izvajajo politiko URSSJ, sprejeto na zagrebškem kongresu, v svoj plenum in izvršni odbor pa je izvolil tudi funkcionarje iz vrst levih socialistov in komunistov.²⁵ Tako je desničarska politika po enem letu prevlade spet doživela poraz, ob ponovni zmagi usmeritve k enotni strokovni fronti v SK pa je treba poudariti, da je rezultat prizadevanj KPS ter njenega zaveznništva s socialistično levico. KPS si je spet priborila ugodne pogoje za uveljavljanje svoje politike v SK, toda v njenih vodstvenih organih ni imela takih pozicij kot sredi tridesetih let, ko je bil predsednik njenega izvršnega odbora Franc Leskošek. Po prvih režimskih ukrepih za oviranje normalnega delovanja svobodnih strokovnih organizacij vzporedno s krepitvijo prizadevanj Jugorasa za monopol v strokovnem gibanju, je dal septembrski plenum URSSJ predsedstvu in pokrajinskim vodstvom nalogo, da vzpostavijo akcijsko enotnost s svobodnimi strokovnimi organizacijami »vseh tendenc zaradi vprašanja obrambe in zagotovitve svobodnega strokovnega delovanja«.²⁶

Procese v socialističnem strokovnem gibanju sta budno spremljali obe organizaciji, ki ju je ogrožal režim JRZ, Jugoslovanska strokovna zveza in Narodna strokovna zveza. Ko je vodstvo Kmečko-delavskega gibanja jeseni 1937

²² Glej op. 20.

²³ Delavec, št. 5, 15. 5. 1938; Ujedinjeni sindikati, maj—junij 1938; Pero Damjanović, Jačanje revolucionarnog sindikalnog pokreta 1935—1945, 50-godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, Beograd 1969, str. 170—172; Josip Čažl, Ujedinjeni radnički sindikalni savez i rad komunistu u njemu 1929—1940, knjiga 2, Zagreb 1978, str. 118—144.

²⁴ Sporazum sta 10. 5. 1938 v imenu podzveze beograjske tekstilne centrale podpisala Franc Leskošek in Franc Sluga, v imenu Splošne delavske strokovne zveze pa France Svetek in Lovro Jakomin (Delavec, št. 5, 15. 5. 1938).

²⁵ Za predsednika plenuma SK je bil izvoljen Ivan Milnar, za podpredsednika France Svetek in za tajnika Niko Bricej, v izvršni odbor pa je bil izvoljen tudi član CK KPS Ignac Tratar (Delavec, št. 6, 15. 6. 1938); Josip Broz Tito je v svojem poročilu o sindikatih septembra 1938 zapisal, da so komunisti in levi socialisti preprečili akcijo desnih socialistov pod vodstvom Lovra Jakomina proti akcijski enotnosti. V vodstvene organe SK so bili izvoljeni trije komunisti in dva leva socialista (Josip Broz Tito, Zbrana dela, četrta knjiga, Ljubljana 1979, str. 84).

²⁶ Delavec, št. 10, 15. 10. 1938.

načrtovalo ustanovitev enotne slovenske fronte iz vseh demokratičnih skupin, je med njimi predvidevalo »tudi vse tri sindikalne organizacije našega delavstva«, t. j. SK, JSZ in NSZ.²⁷ V JSZ je bil pozitiven in iniciativen odnos do enotne strokovne fronte v tridesetih letih stalnica, prizadevanja ZZD za njeno razbitje pa so to politiko še utrdila. Tako je Delavska pravica za Novo leto 1938 poudarila: »Da pa bi sindikalna borba za vse delavstvo rodila povoljne uspehe, ne smemo pozabiti na najvažnejše, in to je, da delavstvo povsod nastopa enotno. Če se delavstvo loči po idejni pripadnosti, naj pa vendar nikdar ne pozabi, da ima v socialnih in gospodarskih vprašanjih svoje skupne interese, katere bo moglo uveljaviti, braniti in ohraniti samo tedaj, če bo ne glede na idejno pripadnost strnjeno v eno, prežeto prave delavske zavesti in borbenosti.«²⁸ Kmalu nato je ta osrednji krščanskosocialistični delavski list ponovil predlog, da strokovne organizacije »ustvarijo skupen strokovni svet«, ki bo ob potrebnih prilikah vodil in enotno usmerjal boje delavskih organizacij glede vseh važnih strokovnih in gospodarskih vprašanj.²⁹ Ob kongresu Jugorasa aprila 1938, ki se ga je udeležila tudi delegacija ZZD, je v komentarju k njegovim zahtevam po sindikalnem monopolu in prevzemu ustanov za varstvo delavstva Delavska pravica poudarila, da bodo morale druge, t. j. svobodne strokovne organizacije usmeriti svoje delo »kakor bo čim boljše za skupne delavske koristi.«³⁰ Za svobodo sindikalnega gibanja in delavskega odločanja v socialnih ustanovah ter za zmago »zavesti skupnosti« v boju za navedene in druge skupne zahteve se je izrekel tudi občni zbor JSZ junija 1938.³¹

JSZ se je nato odkrito vključila, zlasti z izjavo na narodnem taboru 4. septembra v Kamniku, tudi v narodnoobrambno gibanje, ki ga je spodbudila KPS po anšlusu Avstrije.³² Vodstvo klerikalne stranke pa so krščanski socialisti najbolj prizadeli z nastopom na listi Slovenske združene opozicije na parlamentarnih volitvah decembra 1938, ki mu je sledila silovita ofenziva ZZD za razbitje JSZ. Ta je morala iz bojazni pred oblastnim razpustom poudarjati, da opravlja le sindikalne naloge, njeni člani pa se politično udeležujejo le kot posamezniki.³³ Seja vodstva JSZ januarja 1939 je pokazala, da članstvo odločno podpira njegovo dejavnost, kar je najverjetnejši razlog, da klerikalni veljaki niso izvedli oblastne prepovedi krščanskosocialističnih strokovnih organizacij. Predsednik Srečko Žumer je posebej poudaril premočrtnost njihove politike od začetka šestojanuarskega režima. Tedaj je JSZ »z zahtevo za zaščito svobode in demokracije delavskega gibanja« in za izvajanje socialne zakonodaje »dokazala veliko zavednost«. Po t. i. »božični ofenzivi« na JSZ pa so te zahteve znova kar najbolj aktualne.³⁴ Po njej se je JSZ po prestopih nekaterih funkcionarjev in neosveščenih članov v ZZD še bolj utrdila in strnila ter se »znebila desnih elementov, ki so jo zavirali pri njenem odpiranju na levo.«³⁵ Doslednost v odnosu do enotne strokovne fronte in navedena dogajanja so vplivala, da je bila nato JSZ iniciativen dejavnik v konkretni akciji za ustanovitev skupnega organa svobodnih strokovnih organizacij po režimskem udarcu proti njim.

Neenotnost stališč do temeljnih vprašanj strokovnega gibanja v Narodni strokovni zvezi naj ilustriramo z dvema primeroma. Njeno glasilo Nova pravda je kot izraz volje demokratičnega članstva v NSZ pozdravilo sklepe IV. kongresa URSSJ in poudarilo: »In zakaj bi delavstvo na zunaj ne tvorilo enotne fronte, saj je vendar povezano s skupnimi interesi? Zakaj bi lomilo svoje udar-

²⁷ Neodvisnost, št. 37, 11. 10. 1937; Alenka Nedog, n. d., str. 97.

²⁸ Delavska pravica, št. 1, 1. 1. 1938.

²⁹ Prav tam, št. 7, 10. 2. 1938.

³⁰ Prav tam, št. 19, 5. 5. 1938.

³¹ Prav tam, št. 24, 9. 6. in št. 25, 16. 6. 1938; gradivo o občnem zboru 12. junija 1938 je v fondu JSZ, fasc. I a, v INZ.

³² Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF, str. 169.

³³ Prav tam, str. 171–177.

³⁴ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik seje vodstva JSZ 22. 1. 1939.

³⁵ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF, str. 178.

ne sile na ideoloških čereh, kadar je v vprašanju njihov obstanek ...³⁶ Toda desničarski funkcionarji so si prav v tem času prizadevali povezati NSZ z Jugoraso in ji pridobiti položaj privilegirane režimske organizacije, kar je razkril klerikalni list Slovenec.³⁷ Toda njihova prizadevanja niso mogla uspeti, saj je imela tedaj Zveza združenih delavcev dejansko že vlogo pokrajinske organizacije Jugorasa v Sloveniji, čeprav je prišlo do formalne vključitve slovenskih klerikalnih strokovnih organizacij v državno režimsko centralo šele konec januarja 1939.³⁸ To je bil pomemben organizacijski ukrep za bližnjo predajo socialnih ustanov organizacijam Jugorasa v vseh jugoslovanskih pokrajinah.

Za udarec po svobodnem strokovnem gibanju in začetek odločnega favoriziranja režimskega Jugorasa je bil osnova finančni zakon za leto 1939/40, sprejet februarja 1939, ki je tudi pooblašal ministra za socialno politiko in ljudsko zdravje, da z imenovanjem novih članov samouprav ustanov za zaščito in zavarovanje delavcev njihovo upravljanje odvzame izvoljenim predstavnikom iz vrst svobodnih strokovnih organizacij in ga izroči jugorasovcem. Minister za socialno politiko pa je hotel dobiti od parlamenta celo pooblastilo za uredbo, da »se likvidira svobodni pokret in ustanovi enotno prisilno organizacijo, a je moral to brutalno odkritosrčno zahtevo umakniti«. V 104. členu je dobil pooblastilo, da sme sam »urejati samoupravne ustanove in društva s socialno političnimi cilji«, kar je pomenilo, da tudi strokovne organizacije niso bile zavarovane pred njegovimi posegi.³⁹ Konkretne vladne zahteve za posebna pooblastila zoper svobodne strokovne organizacije so sprožile takojšnje pobude za njihov enoten obrambni nastop. Plenarna seja glavnega odbora URSSJ februarja 1939 je odločno obsodila »vsako misel na totalitarno organiziranje«, zahtevala svobodo delovanja strokovnih organizacij in popolno samoupravo socialnih ustanov ter zadožila pokrajinska vodstva, da vzpostavijo zveze z vsemi svobodnimi strokovnimi organizacijami za organizacijo vzajemnega sodelovanja.⁴⁰ Plenum SK 5. marca 1939 je šel še korak dalje in je ponudil sodelovanje v boju za gospodarske zahteve, izboljšanje socialne zakonodaje in demokratizacijo javnega življenja tudi drugim slojem narodne skupnosti, zlasti kmetom in izobražencem, če bodo tudi ti podprli težnje delavskega razreda.⁴¹

V Sloveniji je stekla akcija za ustanovitev skupnega organa svobodnih strokovnih organizacij konec marca 1939, bila pa je posledica seje osrednjega tajništva delavskih zbornic v Skopju 24. in 25. marca 1939. Jugoslovanska strokovna zveza je odločno protestirala, ker so nanjo kot predstavnika Delavske zbornice za Slovenijo poslali Petra Lombardo, ki je bil do začetka 1939. leta tajnik JSZ, nato pa je prestopil v ZZZ. Na omenjeni seji je glasoval za jugorassovske predloge o preosnovanju in centralizaciji delavskih zbornic. Centralno tajništvo je sklenilo tudi organizirati »akcijo in postopek za doseg enotnega delavskega socialnega gibanja«,⁴² kar pomeni zahtevo za uničenje svobodnih strokovnih organizacij. Delavska zbornica za Slovenijo je nato takoj sklicala posvet strokovnih organizacij, da bi enotno branile svobodo svojega delovanja in samoupravo delavskih socialnih ustanov.⁴³ Na seji 27. marca 1939 je načelstvo JSZ razpravljalo o predlogu Narodne strokovne zveze za ustanovitev narod-

³⁶ Nova pravda, št. 18, 5. 5. 1938.

³⁷ Slovenec, 123 a, 31. 5. 1938; Nova pravda, št. 22, 2. 6. 1938; Delavska pravica (št. 24, 9. 6. 1938) je ob tem zlobno zapisala: »Gotovo bi bil luksuz, če bi imeli na Slovenskem kar dve organizaciji z enakim programom. Naj se razprti bratje pogodijo med seboj«.

³⁸ Sporazum s predstavniki Jugorasa sta 26. 1. 1939 v Beogradu podpisala predsednik ZZZ France Preželj in župnik Andrej Krizman, urednik Slovenskega delavca, kasneje član skupščine Delavske zbornice, ki je v razgovoru z urednikom Slovenca izjavil, da bo ZZZ samostojno opravljala v dravski banovini vse posle Jugorasa. Prevzela bo tudi opravljanje socialnih ustanov in v primeru, da pride do prisilne državne delavske organizacije, prevzela tudi njene funkcije za dravsko banovino (Slovenec, št. 23 a, 28. 1. in št. 24 a, 29. 1. 1939); Slovenski delavec, št. 6, 4. 2. 1939; spomladi 1939 je bilo v ZZZ vpisanih okoli 6800 članov (Slovenski delavec, št. 20, 13. 5. 1939).

³⁹ Delavska pravica, št. 12, 16. 3. in št. 13, 23. 3. 1939.

⁴⁰ Delavec, št. 2, 25. 2. 1939.

⁴¹ Ljudski glas, št. 3, 10. 3. 1939; Delavec, št. 3, 25. 3. 1939.

⁴² Delavska pravica, št. 14, 30. 3. 1939.

⁴³ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 3. širše seje načelstva JSZ 2. 4. 1939.

nega strokovnega sveta, »ki bi naj vzajemno delal na važnejših delavskih vprašanjih«. Ugotovilo je, da je ta pobuda »kopija našega predloga«, kajti ustanovitev takega foruma je JSZ predlagala že ob akciji za novo kolektivno pogodbo za tekstilno delavstvo, ki je potekala prek Delavske zbornice.⁴⁴

O prizadevanjih za skupni nastop vodstev svobodnih strokovnih organizacij v novih razmerah so nato obširno razpravljali na širši seji načelstva JSZ 2. aprila 1939, iz njenega poteka pa se vidi iniciativna vloga krščanskosocialističnih funkcionarjev. Funkcionarja JSZ Srečko Žumer in Tone Fajfar sta na njej podrobno osvetlila neuspeh ofenzive ZZZ, ki je še bolj utrdila JSZ kot branilko »demokracije in delavskih pravic«, posebno pozornost pa sta posvetila prikazu negativnih posledic novega finančnega zakona. Sporočila sta, da so se po zadnji seji sekretariata delavskih zbornic Jugoslavije začele priprave za ustanovitev akcijskega odbora strokovnih organizacij. Fajfar je ob tem poudaril: »Sicer je to naše staro stališče in zahteva, toda do sedaj so bili socialisti tisti, ki so vedno to izigrali«. Na razgovorih so narodni socialisti za skupni organ predlagali naziv narodni svet, socialisti pa so (končno!) priznali JSZ, »da vodi danes zelo dobro svoje delo in svojo borbo«. Sestavili so že tudi osnutek pravilnika in proglasa akcijskega odbora. Zanimiv je Fajfarjev predlog, naj gre JSZ »v to sodelovanje in sicer iniciativno, to pa zato, ker nihče od teh (misli na socialiste in narodne socialiste, op. p.) ne bo upal podvzeti kakih večjih akcij«. Zaradi slabih izkušenj s socialisti, ki so doslej razbijali JSZ, sta referenta predlagala, da bi se ta akcijski odbor ne legaliziral, njegovo delovanje pa naj bi bilo omejeno le na obrambo svobode strokovnih organizacij in samouprave socialnih ustanov ter enotne mezdne akcije. V obširni razpravi so vsi razpravljalci podprli navedeni predlog, kritizirali pa so dotedanjo nenačelnost socialistov in ugotavljali, da je v mezdnih gibanjih po podjetjih že vzpostavljena akcijska enotnost. Širša seja načelstva je nato imenovala v akcijski odbor dva člana in namestnika,⁴⁵ prav toliko članov pa naj bi imela v njem vsaka strokovna organizacija. Sklenila je tudi, da člani JSZ ne bodo prejemali ministrskih imenovanj v organe socialnih ustanov, ker vztrajajo na izvedbi svobodnih in tajnih volitev v njihovo samoupravo.⁴⁶

Minister za socialno politiko je 4. aprila 1939 razrešil vse izvoljene člane skupščine Delavske zbornice za Slovenijo in imenoval nove člane skoraj izključno iz vrst ZZZ, nekaj delegatov manjših profesionalnih društev pa je bilo le »okrasek«. Ta ukrep, ki je pomenil za svobodne strokovne organizacije tudi hud gmotni udarec (nova uprava jim je ukinila dotacije, jih preganjala iz zborničnih prostorov ter odpuščala uslužbenca iz njihovih vrst) je vplival na začetek javnega nastopanja Osrednjega strokovnega odbora za Slovenijo. Njegov obstoj je prvo razkrilo glasilo ZZZ Slovenski delavec, ki je pozorno spremljalo dogajanja v svobodnem strokovnem gibanju. Uspelo je dobiti okrožnico SK z dne 30. marca 1939, iz katere se je videlo, da so SK, JSZ in NSZ ustanovile Osrednji strokovni odbor za Slovenijo. Slovenski delavec je ob tem poudaril, da sta se z njim ustvarila v slovenskem strokovnem gibanju dva tabora, »tabor narodnega delavstva« ZZZ in enotni »sklop« treh organizacij, ki so se dotlej ločeno borile proti ZZZ.⁴⁸ Svobodne strokovne organizacije so nato napovedale združitev svojih predsedstev v Osrednji strokovni odbor z razglasom Vsem de-

⁴⁴ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 35. seje načelstva JSZ 27. 3. 1939; akcija za novo kolektivno pogodbo za tekstilno delavstvo se je začela poleti 1938, boj zanjo pa se je zaostрил na prelomu 1938/39 (Ljudski glas, št. 1, 10. 1. 1939).

⁴⁵ Za člana sta bila imenovana Srečko Žumer in Tone Fajfar, za namestnika pa Jožko Rozman in Tone Toman.

⁴⁶ Glej op. 43.

⁴⁷ Slovenski delavec, št. 15, 8. 4. 1939; od 60 članov skupščine Delavske zbornice za Slovenijo je bilo imenovanih 43 članov ZZZ in 10 članov klerikalnega Društva zasebnih in trgovskih nameštencev, skupaj torej 53 iz vrst »zelenih«. Po tri mesta so v skupščini dobili predstavniki Društva strojnikov in Zveze grafičnih delavcev, en član pa je bil iz vrst narodnih socialistov, ki pa ga je NSZ takoj po imenovanju izključila (INZ, fond JSZ, fasc. 2, 4. širša seja načelstva 21. 5. 1939); predstavniki grafičnega delavstva so oktobra 1939 iz protesta proti delovanju Delavske zbornice izstopili iz njene skupščine (Delavec, št. 10, 25. 10. 1939).

⁴⁸ Slovenski delavec, št. 15, 8. 4. 1939.

lavcem, nameščencem ter javnosti in poudarile, da z njegovo ustanovitvijo »vršijo akcijo, ki usmerja v teh časih hotenje k enotnosti in medsebojnemu spoštovanju«, ter opravljajo »tudi važno delo v korist naše narodne skupnosti«. V skupni forum so pozvale vse strokovne organizacije, ki so ne glede na idejne in programske razlike pripravljene na »skupno obrambo temeljnih, trenutno posebno ogroženih interesov delovnih slojev...«.⁴⁹

Osrednji strokovni odbor je 14. aprila 1939 izdal Spomenico vsem prijateljem delavskih in nameščenskih samoupravnih in državljanskih pravic.⁵⁰ JSZ, NSZ in SK ter druge profesionalne organizacije, ki so vanje vključene, so v spomenici uvodoma poudarile, da je z ministrovim imenovanjem članov skupščine Delavske zbornice za Slovenijo iz režimske strokovne organizacije »zatenkrat uničena zajamčena samouprava« te delavske ustanove, delavcem in nameščencem pa odvzeta pravica, da prek svobodno izvoljenih predstavnikov vodijo njeno upravo in gospodarstvo. Ob tem so dodale, da glede na ministrovo pooblastilo grozi tak ukrep tudi ustanovam za socialno zavarovanje delavcev.⁵¹ Z njimi so spodkopane delavske samoupravne pravice, ki jih je jamčil zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922, s katerim so bile ustanovljene tudi delavske zbornice »kot razredna zastopstva delavcev in nameščencev v zaščito njihovih gospodarskih in socialnih interesov«. Svobodne strokovne organizacije so nato osvetlile svoja prizadevanja za dejansko izvajanje samoupravnih pravic delavcev in nameščencev. Poudarile so, da so se vedno zavzemale za volitve članov skupščine Delavske zbornice za Slovenijo po izteku vsakega mandatnega obdobja, toda tako v začetku šestojanuarske diktature kot tudi pri vladi JRZ s svojimi zahtevami niso uspele.⁵² Razmerje moči in vpliva posameznih strokovnih organizacij so ilustrirale z rezultati dotedanjih volitev v skupščino Delavske zbornice⁵³ in s številom izvoljenih obratnih zaupnikov, ki vsi kažejo, da imajo svobodne strokovne organizacije absolutno prevladujoč vpliv med delavci in nameščenci, medtem ko je moč režimskih strokovnih organizacij minimalna, saj na zadnjih volitvah niso dobile niti desetine skupnega števila izvoljenih obratnih zaupnikov.⁵⁴ Podpisnice spomenice so poudarile, da so bila med strokovnimi organizacijami, ki so bile zastopane v skupščini Delavske zbornice »na terenu vedno živahna tekmovanja«, toda ta je bila »naravnost vzorno enotna, kadarkoli je šlo za obrambo skupnih interesov, in je vedno dajala lep vzgled za pravilno demokratično upravljanje javnih poslov, ki širokogrudno dopušča diferenciacijo, a zna podrejati frakcijske interese koristim celote.«

⁴⁹ Ljudski glas, št. 4, 10. 4. 1939.

⁵⁰ ZA CK ZKS, Spomenica vsem prijateljem delavskih in nameščenskih samoupravnih in delavskih pravic, ki so jo poslali poslancem in drugim politikom (Delavska politika, št. 47, 22. 4. 1939).

⁵¹ Ta napoved se je najprej uresničila v upravah Okrožnega urada za zavarovanje delavcev in javne borbe dela, ki sta bili obe sestavljeni paritetno iz predstavnikov delavcev in delodajalcev (Delavska pravica, št. 17, 20. 4. 1939).

⁵² V času diktature kralja Aleksandra je minister za socialno politiko najprej podaljšal za štiri leta mandat članom skupščine Delavske zbornice, ki so bili izvoljeni leta 1926, volitve pa razpisal za 22. 10. 1933. Vlada Milana Stojadinovića si je v finančnih zakonih za leto 1937/38 in 1938/39 pridobila od parlamenta pooblastilo, da ji ni treba razpisati novih volitev v skupščine delavskih zbornic, na izpraznjena mesta v njih (zaradi izstopov ali prekrškov) pa lahko imenuje nove člane, toda šele po posvetovanju z delavskimi in nameščenskimi strokovnimi organizacijami.

⁵³ Leta 1926 je dobila lista Ursovih sindikatov — SK 29.344 glasov (27 mandatov), lista JSZ 15.017 glasov (14 mandatov), skupna lista Narodnosocialne zveze in liberalne Samostojne strokovne delavske unije 8359 glasov (7 mandatov), socialnodemokratska lista Kmetsko-delavske zveze 2495 glasov (2 mandata), v nameščenski skupini pa so deset mandatov razdelili brez volitev, in sicer so dobile nameščenske organizacije SK in JSZ po dva mandata, narodnosocialistične nameščenske organizacije pa šest mandatov (Poročilo delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925 in 1926, Ljubljana 1927, str. 11—16). Na volitvah oktobra 1933 je zaradi oblastnega in podjetniškega pritiska veliko neorganiziranih delavcev glasovalo za tedaj režimsko listo NSZ in tako rezultati niso dejanski odsev vpliva posameznih strokovnih organizacij. Za listo Ursovih sindikatov (rdeči) je glasovalo 18.848 delavcev (23 mandatov), za listo NSZ (plavi) 12.735 (15 mandatov), za listo JSZ (beli) 9778 (12 mandatov), v nameščenski skupini pa je lista liberalnih organizacij dobila 3606 glasov in 6 mandatov, socialistična lista 1127 glasov in dva mandata, lista JSZ 560 glasov in 1 mandat ter klerikalna nameščenska lista (zeleni) 873 glasov in 1 mandat.

⁵⁴ Za leto 1938 je bilo izvoljenih za obratne zaupnike 557 članov SK, 236 članov JSZ, 68 članov NSZ, 32 članov Zveze privatnih nameščencev, 19 članov Zveze bančnih, zavarovalnih industrijskih in trgovskih nameščencev, na drugi strani pa iz vrst ZZD le 72 obratnih zaupnikov (Delavska pravica 36, 31. 8. 1939).

Vzporedno s povečevanjem vladnih pooblastil pri upravljanju socialnih ustanov je JRZ krepila svoje strokovne organizacije Jugorasa oziroma ZZD, ki jih podpisnice spomenice ne smatrajo za strokovne organizacije v duhu zakona o zaščiti delavcev, temveč le za strankini ekspozituri in priveska. Svobodne strokovne organizacije so se zavedale, da je režimski prevzem socialnih ustanov šele prvi korak in da bo vlada lahko svoje cilje na sindikalnem področju uresničila le »z nadaljnjim omejevanjem društvene, koalicijske in zborovalne svobode ter še z drugimi ukrepi, ki so značilni za totalitarne režime«. Iz sklepnega dela spomenice se vidi, da so se svobodne strokovne organizacije zavedale tudi širše politične razsežnosti vladnega posega v samoupravo socialnih ustanov, ki ga je delavstvo sprejelo »s skrajnim nerazpoloženjem«. Z njim »se skuša odvzeti delavcem in nameščencem temeljne državljanske pravice«, vsak ukrep proti njim pa »slabi narodno odporno moč«. To vladno ravnanje je »v popolnem nasprotju« z nujnostjo notranje konsolidacije države, ki je posebej potrebna tudi zaradi težkega mednarodnega položaja.

»Vse svobodne strokovne organizacije v Sloveniji so se zato v obrambo svoje koalicijske svobode, za vzpostavitev popolne samouprave v Delavski zbornici in v drugih ustanovah delavske zaščite in socialnega zavarovanja, za pospeševanje gospodarskih in socialnih interesov delavstva in za izboljšanje delovnih pogojev, mezd in delavske zaščite združile v Osrednji strokovni odbor za Slovenijo, ki bo skupen organ za medsebojno posvetovanje in koordiniranje njihovih akcij.« Pozvale so vse delavce in nameščence, naj se strnejo v njihovih vrstah, prosile pa so tudi »vso dobromislečo javnost brez razlike političnega prepričanja«, da podpre njihov legitimni boj za zaščito delavskih državljanskih pravic.⁵⁵

Delavci in nameščenci so nato v posebni deklaraciji »enodušno« pozdravili združitev svobodnih strokovnih organizacij v Osrednji strokovni odbor, njihov sklep o enotnem nastopanju in o odločnem boju za vse pereče zahteve, v njej pa so tudi terjali, da se že izvedeni ukrepi »naperjeni proti svobodi in enakopravnosti delavstva v državi« takoj razveljavijo.⁵⁶ Režimski Slovenski delavec pa je takoj po objavi spomenice zagrozil JSZ in NSZ, da bosta »usodno prizadeti«, če ne opustita svojega sklepa o vstopu v skupni sindikalni forum. Po udaril je, da ju bo v tem primeru smatral »kot sestavni del slovenskega marksističnega gibanja«, hkrati pa marksizmu napovedal boj do uničenja.⁵⁷

O delovanju Osrednjega strokovnega odbora za Slovenijo oziroma Medstrokovnega odbora, kot so ga že takoj po njegovi ustanovitvi običajno imenovali, ni veliko podatkov v pisnih virih. Časopisje je pisalo le o nekaterih njegovih večjih skupnih akcijah, za odnose v njem, ki so vplivali tudi na njegovo dejavnost pa so podatki zlasti v arhivskem gradivu JSZ. Zanimivo je dejstvo, da je o pomembnejših akcijah še največ pisalo socialistično časopisje, medtem ko Delavska pravica o ustanovitvi Medstrokovnega odbora ni pisala, na kar so vplivali napadi ZZD na JSZ zaradi njenega sodelovanja z drugimi svobodnimi strokovnimi organizacijami.⁵⁸ Iz zapisnikov sej vodstvenih forumov JSZ pa se vidi tako njena iniciativna vloga v Medstrokovnem odboru kot tudi njena dosledna zvestoba politiki, ki si jo je ta skupni organ začrtal ob ustanovitvi.

Medstrokovni odbor je po svoji ustanovitvi na tedenskih sejah razpravljal o različnih skupnih akcijah, med katerimi je bila prva organizacija protestnih shodov 23. aprila 1939 proti izročitvi Delavske zbornice za Slovenijo ZZD. Toda oblasti so množične proteste članstva svobodnih strokovnih organizacij poskušale preprečiti s prepovedjo shodov v večini industrijskih središč. Največji dovoljeni shod je bil v Kranju, kjer ga je v soglasju z Medstrokovnim odborom sklicala JSZ, večja skupna shoda sta bila še v Guštanju (Ravnah) in Ptuj, u,

⁵⁵ Glej op. 50.

⁵⁶ Delavec, št. 4, 25. 4. 1939.

⁵⁷ Slovenski delavec, št. 16, 13. 4. 1939.

⁵⁸ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 40. redne seje načelstva JSZ 8. 5. 1939.

skupaj pa je bilo dovoljenih le pet shodov.⁵⁹ Protestna zborovanja so bila ponekod tudi kljub oblastni prepovedi. Tako je policija v Celju prepovedala JSZ organizirati skupni shod svobodnih strokovnih organizacij. Kljub temu se je v mestu zbralo tudi okoliško delavstvo. Policija je ukrepala najprej z aretacijo enega delavskih organizatorjev in šele po ponovnem posredovanju uspela preprečiti demonstracije pred upravo mestne policije.⁶⁰ Shodom je sledila plebiscitna akcija, ko so po posameznih obratih zbiral podpisane, s katerimi se je od 70 do 90 odstotkov delavcev izreklo za volitve v skupščino Delavske zbornice. Tudi podpisovalno akcijo so oblasti poskušale preprečiti s posredovanjem orožništva.⁶¹ Že pri prvih akcijah pa je prišlo tudi do trenj. Načelstvo JSZ je menilo, da je socialistično časopisje o skupnih shodih in drugih akcijah poročalo enostransko in je sklenilo protestirati v Medstrokovnem odboru.⁶²

Ta je nato razpravljal o skupnem nastopu pri volitvah obratnih zaupnikov za leto 1939, ki so jih svobodne strokovne organizacije želele izrabiti tudi kot neko obliko plebiscita za svobodne volitve v vse delavske socialne ustanove.⁶³ Na drugi strani pa so oblasti v prizadevanjih, da bi bilo za obratne zaupnike izvoljenih čimveč jugorasovcev, zavlekle njihovo izvedbo na julij in avgust 1939. Vse tri organizacije so skupaj protestirale pri banski upravi proti razveljavitvi volitev nekaterih obratnih zaupnikov. Kljub oblastnemu pritisku in novemu pravilniku, ki je določal volitve tudi v obratih z manj kot deset zaposlenimi, v katerih sta imeli večji vpliv ZZD in NSZ, sta SK in JSZ dosegli velik uspeh z izvolitvijo večine obratnih zaupnikov v velikih obratih, kjer so zastopali večje število delavcev. Zlasti s podatkom, da 1088 izvoljenih obratnih zaupnikov z list SK, JSZ in NSZ zastopa 38.051 delavcev in nameščencev, 665 obratnih zaupnikov, članov ZZD, pa le 7999 volilcev,⁶⁴ so svobodne strokovne organizacije posebej utemeljevale pri osrednjih in banovinskih oblasteh zahtevo za izvedbo volitev v skupščine socialnih ustanov.

Ob 45-letnici krščanskosocialnega gibanja in 30-letnici JSZ junija 1939 je predsednik Srečko Žumer v svojem poročilu na občnem zboru posebej poudaril, da je JSZ pomagala odpravljati nasprotja med strokovnimi organizacijami in jih usmerjala v skupno delo, pri čemer je šla tudi preko svojih organizacijskih koristi, kadar je šlo za splošno dobrobit delavstva. Bogo Grafenauer je v čestitki Slovenskega katoliškega akademskega društva Zarja ob jubileju poudaril, da JSZ brani izročila dr. Janeza E. Kreka zlasti z zahtevo za svobodno strokovno gibanje in z načelom, »da si more izbojevati delavstvo svoje pravice le, če bo složno, ne glede na razlike političnega in kulturnega naziranja«.⁶⁵ Svojo pozitivno vlogo je JSZ nato odigrala ponovno konec poletja 1939, ko je prišlo v Medstrokovnem odboru do hude krize, ki je ogrožala njegov nadaljnji obstoj. Do spora je prišlo glede sodelovanja z imenovano upravo Delavske zbornice, ki je lahko nekatere akcije izvedla le skupaj s svobodnimi strokovnimi organizacijami. Medtem ko je JSZ dosledno vztrajala na stališču, da kot svobodna strokovna organizacija z njo ne bo sodelovala, pa so se socialisti zavzemali za neko tiho sodelovanje, NSZ pa je bila celo za odkrito sodelovanje. Ta oportunitizem in nenačelnost sta imela svoj vzrok zlasti v iskanju gmotnih koristi za organizaciji in njihove funkcionarje. Na seji širšega načelstva JSZ so razpravljalci podprli bojkot Delavske zbornice, s katero se lahko ohrani stike

⁵⁹ INZ, fond JSZ, fasc. 2, 4. širša seja načelstva 21. 5. 1939; Delavska politika, št. 48, 25. 4. in št. 49, 27. 4. 1939; Delavska pravica, št. 18, 27. 4. 1939.

⁶⁰ Arhiv SR Slovenije, fond banske uprave dravske banovine, II. oddelek, 1941, fasc. 13 — 4, spis 3980/8, poročilo predstojništva mestne policije Celje, str. 43—45; zaradi pripravljanja prepovedanega shoda v Ljubljani je bil član načelstva JSZ Tone Toman obsojen na plačilo denarne kazni (INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 40. seje načelstva JSZ 8. 5. 1939).

⁶¹ Alenka Nedog, n. d., str. 126—127; glej op. 59.

⁶² INZ, fond JSZ, fasc. 2, 40. seja načelstva JSZ 8. 5. 1939.

⁶³ Delavska pravica, št. 20, 11. 5. 1939.

⁶⁴ Za obratne zaupnike je bilo izvoljenih 461 članov SK, ki so zastopali 22.732 delavcev, 261 članov JSZ, ki so zastopali 8076 delavcev, 366 članov NSZ, ki so zastopali 6643 delavcev (Delavska pravica, št. 36, 31. 8. in št. 37, 7. 9. 1939).

⁶⁵ Delavska pravica, št. 24, 8. 6. in št. 25, 15. 6. 1939.

le glede zaščite delavstva pri mezdnih gibanjih, posvetov o socialnoekonomskih vprašanjih pa naj se svobodne strokovne organizacije udeležujejo le na banski upravi. Na seji so sklenili, da je treba v tem smislu rešiti razhajanja v Medstrokovnem odboru, posebej pa so zahtevali, naj se glede sodelovanja z Delavsko zbornico jasno opredelijo socialisti.⁶⁶ Predsedstvo SK je takoj nato objavilo izjavo, da članstvo svobodnih strokovnih organizacij lahko sodeluje v raznih socialnih ustanovah šele potem, ko bo v njih spet vzpostavljeno legalno stanje.⁶⁷ Vodstvo NSZ pa je z dopisom obvestilo drugi dve članici Medstrokovnega odbora, da je zaradi njegove premajhne aktivnosti primorano pristati na sodelovanje z Delavsko zbornico. Od načelstva JSZ je takoj dobilo odločen odgovor, da je NSZ s tem sklepom izstopila iz Medstrokovnega odbora.⁶⁸

Predvsem zaradi odločnih prizadevanj JSZ so nasprotja v Medstrokovnem odboru kmalu premostili in v novih razmerah, ki so nastopile v Jugoslaviji po sporazumu Cvetković — Maček z ustanovitvijo banovine Hrvaške in s spremembo vlade, so svobodne strokovne organizacije sklenile pri osrednjih in banovinskih oblasteh nastopiti s skupnimi zahtevami za ureditev stanja v socialnih ustanovah in za demokratične svoboščine. Pobudnica za izdelavo skupne spomenice je bila JSZ, ki je pripravila tudi njen osnutek.⁶⁹ Ob tem naj poudarimo, da so se svobodne strokovne organizacije v svojih zahtevah omejevale na sindikalno problematiko in niso postavljale tudi političnih zahtev, predvsem iz bojazni, da bi oblasti njihovega delovanja ne prepovedale. Toda boj za obrambo svobode strokovnega gibanja je bil dejansko sestavni del širokega ljudskofrontnega boja za demokracijo in proti elementom fašističnega totalitarizma ter je imel zato tudi politično razsežnost. To dokazuje tudi dejstvo, da so bile temeljne zahteve, ki so jih svobodne strokovne organizacije postavljale prek Medstrokovnega odbora uvrščene tudi v programske dokumente Zveze delovnega ljudstva Slovenije. V njih je med zahtevami slovenskega delavstva na prvem mestu navedena popolna svoboda »strokovnega združevanja in boja v vsem obsegu do popolne stavkovne pravice«, potem odprava veljavnega zakona o minimalnih mezdah ter sprejetje novega, ki ne bo omejeval delavskih pravic in bo določal minimalne mezde v skladu z eksistenčnim minimumom, izročitev delavskih ustanov v »resnično samoupravo« preko volitev in še številne druge socialnoekonomske zahteve.⁷⁰

V pripravih za skupno posredovanje svobodnih strokovnih organizacij pri osrednjih oblasteh v Beogradu je SK v prvi polovici oktobra organizirala shode v številnih industrijskih središčih, na katerih je delavstvo zahtevalo normalizacijo razmer v socialnih ustanovah, popolno združevalno svobodo, svobodo tiska in zborovanj ter pri preosnovanju države »tako avtonomijo Slovenije, ki bo krepila gospodarske, socialne in kulturne interese širokih delovnih množic«.⁷¹ Delegacija slovenskih svobodnih strokovnih organizacij⁷² je 25. oktobra 1939 v Beogradu ministroma za socialno politiko in za notranje zadeve utemeljila upravičenost svojih zahtev ne le z rezultati omenjenih volitev obratnih zaupnikov, temveč tudi z nedavnimi množično obiskanimi zborovanji po vsej Sloveniji, ki so pokazala, da so le svobodne strokovne organizacije upravičene govoriti v imenu delavstva. V spomenici ministru za socialno politiko dr. Srđanu Budisavljeviću so zahtevali odstranitev imenovane uprave Delavske zbornice za Slovenijo, »ki nima z delavstvom nobenega pravega stika«, imenovanje začasne uprave iz predstavnikov vseh strokovnih organizacij, ki naj bi takoj izvedla tajne in proporcionalne volitve. Te pa je treba izvesti tudi za uprave

⁶⁶ INZ, fond JSZ, fasc. 2, 1. širša seja načelstva JSZ 27. 8. 1939.

⁶⁷ Ljudski glas, št. 9, 10. 9. 1939.

⁶⁸ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 12. seje načelstva JSZ 4. 9. 1939.

⁶⁹ Glej op. 68; na seji so izvolili v redakcijsko skupino za izdelavo spomenice Antona Marinčeka, Srečka Žumra, dr. Jožeta Pokorna, dr. Aleša Stanovnika in Jožka Rozmana.

⁷⁰ ZA CK ZKS, razglas Zveze delovnega ljudstva Slovenije slovenskemu delavstvu, kmečkemu ljudstvu, demokratični intelligenci in delovnemu malomeščanstvu! iz septembra 1939 in letak Kaj hočemo iz novembra 1939.

⁷¹ Delavec, št. 10, 25. 10. 1939; Ljudski glas, št. 10, 10. 10. 1939.

drugih socialnih ustanov, Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Javne borze dela, Pokojninskega zavoda za nameščence in Trgovskega bolniško podpornega društva. Za delavske strokovne organizacije so zahtevali popolno svobodo, ker bodo le na ta način lahko opravljale svoje pomembno socialnogospodarsko in kulturno poslanstvo. V posebni resoluciji so zahtevale tudi anketo o delovanju delavskih zbornic pod jugorasovsko upravo. Pri tem so navedli, da je Delavska zbornica za Slovenijo vsem svobodnim strokovnim organizacijam odpovedala subvencije in odpovedala celo uporabo nekaj organizacijskih prostorov. Delegacija Medstrokovnega odbora je na ministrstvu za notranje zadeve izročila spomenico z zahtevami za svobodo združevanja, organiziranja govora in tiska strokovnih organizacij.⁷³

Ker je zlasti po začetku druge svetovne vojne posebno naglo naraščala draginja, so morale svobodne strokovne organizacije posvetiti posebno pozornost usklajevanju mezd povišanju življenjskih stroškov. Ob organiziranju številnih mezdnih gibanj so zahtevale tudi oblastne ukrepe proti druginji. Svobodne delavske in nameščenske strokovne organizacije, SK, JSZ in NSZ, Zveza bančnih, zavarovalnih, trgovskih in industrijskih uradnikov Jugoslavije (Botičevi sindikati), socialistična Zveza privatnih nameščencev Jugoslavije in krščanskosocijalistična Slovenska nameščenska zveza so skupno zahtevali, da podjetja in ustanove povečajo mezde v skladu s porastom druginje, poslane Zbornici za trgovino, obrt in industrijo ter banski upravi, ki je na njihovo pobudo sklicala 5. decembra 1939 anketo. Na njej so svobodne strokovne organizacije v skupni izjavi osvetlile hitro upadanje gmotnega položaja delavcev in nameščencev ob nagli rasti druginje, zahtevale oblastne ukrepe proti druginji, po uskladitvi sedanjih mezd s porastom druginje pa v prihodnje sprotno indeksno prilagajanje mezd porastu cen osnovnih življenjskih potrebščin. Ponovno pa so tudi zahtevale, da jim oblasti omogočijo svobodno delovanje za izboljšanje socialnoekonomskega položaja delavcev in nameščencev. Anketa se je končala z delno ugoditvijo delavskim zahtevam. Banska uprava je obljubila posredovanje za omejitev druginje, zlasti prek odborov za pobijanje druginje v vseh industrijskih središčih, v katerih naj bi potrošnike zastopali delavci in nameščenci. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo bo predlagala vsem članom, da v skladu z gospodarskim stanjem prilagodijo mezde porastu druginje, vsi pa so se strinjali tudi z zahtevo po povišku zakonsko določenih minimalnih mezd. Ni pa bil sprejet predlog, da bi določili nove minimalne mezde skladno s porastom druginje.⁷⁴ Novembra in decembra 1939 so združene svobodne strokovne organizacije organizirale več množičnih shodov proti druginji in za zvišanje mezd, s katerimi je delavstvo podprlo njihovo posredovanje na banski upravi.⁷⁵

V začetku pomladi 1940 so morale svobodne strokovne organizacije skupno akcijo proti druginji in hkrati tudi za ponovno uvedbo samouprave v socialne ustanove ponoviti. Na seji Medstrokovnega odbora 17. aprila so sprejele novo spomenico, ki jo je nato njihova deputacija izročila v Beogradu ministru za socialno politiko in ljudsko zdravje. V njej so predstavnice večine slovenskega delavstva ugotovile, da dotedanji oblastni ukrepi proti druginji niso bili učinkoviti, ker niso bili podprti z državno finančno in gospodarsko politiko. Zato so se strokovne organizacije prisiljene boriti za izboljšanje gmotnega položaja delavstva z mezdnimi gibanji. Predlagale so konkretne oblastne ukrepe za zmanjšanje druginje, nato pa so ob preosnovanju Osrednjega urada za zavarovanje delavcev in javnih borz dela, v zvezi z ustanovitvijo banovine Hrvaške ter pričakovano ustanovitvijo banovine Slovenije, posredovale ministru tudi svoje po-

⁷³ SK sta zastopala komunist Ignac Tratar in desni socialist Lovro Jakomin, JSZ Jožko Rozman in NSZ Božidar Makše.

⁷⁴ Ljudski glas, št. 11, 10. 11. 1939; Delavska pravica, št. 46, 9. 11. 1939.

⁷⁵ Ljudski glas, št. 12, 10. 12. 1939; Delavska pravica, št. 51, 14. 12. 1939; Nova pravda, št. 48, 9. 12. 1939.

⁷⁶ Delavska pravica, št. 49, 30. 11. in št. 51, 14. 12. 1939; Delavska politika, št. 141, 12. 12. 1939; Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867–1988, str. 140.

glede na decentralizacijo teh ustanov, pri čemer so posebej zahtevale njihovo popolno samoupravo. Pritožile so se tudi nad ravnanjem ljubljanske Delavske zbornice, ki z mahinacijami in kršenjem zakonodaje preprečuje volitve obratnih zaupnikov za leto 1940, da bi koristila ZZD.⁷⁶ Te zahteve svobodnih strokovnih organizacij so podprle tudi njihove podružnice, ki so poslale spomenico ministru za socialno politiko v Beograd.⁷⁷

Ob tej akciji je v Sloveniji, listu protifašističnih publicistov, tajnik JSZ Tone Fajfar ugotovil, da je potekal boj slovenskega svobodno organiziranega delavstva, da si ohrani državljanske in sindikalne svoboščine, v slovenski javnosti precej neopazno, čeprav gre za pomembno notranjenarodno vprašanje. Odločen obrambni nastop zoper ukrepe diktatorskega režima članstva vseh treh svobodnih sindikalnih matic »je uspel. Sicer je delavstvo izgubilo svojo besedo v socialnih ustanovah, toda med delavskimi množicami so ostali vsi razbijalski poizkusi brez uspeha. Nasprotno: celo neorganizirano delavstvo se je razgibalo in pričelo množiti vrste svobodnih sindikatov. Dokaz so volitve delavskih zaupnikov, ki so s tajnim glasovanjem pokazale pravo sliko položaja in usmerjenosti med delavstvom«. Fajfar je ob sklepu posebej poudaril, da je boj svobodno organiziranega delavstva »splošna narodna zadeva«.⁷⁸

Kmalu nato pa je na III. konferenci tudi KPS ocenila stanje v sindikalnem gibanju na Slovenskem. V resoluciji, ki je odsevala kominternsko politiko po paktu Stalin — Hitler, je KPS napovedala poostreni boj socialnodemokratskim, krščanskosocialističnim, narodnosocialističnim in jugorasojskim voditeljem, ki jih je razglasila za enako reakcionarne zaviralce razrednega boja in delavske razredne enotnosti. Napovedala je zlasti okrepitev prizadevanj za uvrstitev »borbene sindikalne enotnosti od spodaj« in kar največjo mobilizacijo vseh sindikatov v boju za dnevne zahteve delavstva ter tudi za odpravo sektaštva v lastnih vrstah.⁷⁹ Ta ocena je hudo prizadela zlasti krščanskosocialistične in levo-socialistične voditelje, ki so opravili pomembno delo tudi pri uveljavljanju sindikalne enotnosti »na vrhu« in »na terenu«, napačna pa je bila tudi enostranska usmeritev le utrjevanje akcijske enotnosti »od spodaj«. Že kmalu nato, pri snovanju Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki »je bilo od poletja 1940 najbolj učinkovita in najpopolnejša oblika povezovanja vseh slovenskih demokratičnih sil«, je prišlo do sodelovanja med komunisti in krščanskimi socialisti. V tajnem akcijskem odboru društva sta bila tudi funkcionarja JSZ Tone Marincek in Tone Fajfar, med nalogami Društva prijateljev SZ pri demokratizaciji političnega življenja pa je bil tudi razpust režimskih jugorasojskih sindikatov in svoboda sindikalnega gibanja. JSZ je dobila tudi nalogo, da podpre organiziranje odborov delavske enotnosti v podjetjih, ki naj bi povezovali delavstvo za enoten boj.⁸⁰

Konec poletja in jeseni 1940 se je delovanje Medstrokovnega odbora spet okrepilo. Najprej so SK, JSZ in NSZ po objavi sprememb in dopolnil dotedanje uredbe o minimalnih mezdah poslale banu 21. septembra 1940 spomenico, v kateri so zahtevale, da za dravsko banovino določi najvišji možni povišek minimalne mezde za pomožne delavce, ki je po ministrovni naredbi znašala 4 din na uro, ter odpravo vseh izjem. To so nato ponovili tudi na anketi na banski upravi, kjer so njihovim predlogom nasprotovali podjetniki. Iz banske uredbe, ki je začela veljati 1. oktobra 1940, se vidi, da so svobodne strokovne organizacije s skupnim nastopom uspele svoje zahteve delno uveljaviti, saj je ban določil minimalne mezde za večje kraje od 4 do 5,50 din.⁸¹ Hkrati pa je »Akcijski odbor

⁷⁶ Delavska pravica, št. 18, 25. 4. 1940; Delavec, št. 4, 25. 4. 1940.

⁷⁷ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnik 42. seje načelstva JSZ 22. 4. 1940.

⁷⁸ Slovenija, št. 18, 3. 5. 1940.

⁷⁹ ZA CK ZKS, Resolucija, sprejeta na I. (pravilno III.) konferenci Komunistične stranke Slovenije junija 1940; France Filipčič, Vinje — III. konferenca Komunistične partije Slovenije 29.—30. junij 1940, Ljubljana 1987, str. 24—25.

⁸⁰ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF, str. 200—201; Tone Fajfar, Odločitev, Ljubljana 1981, str. 21.

⁸¹ Delavska pravica, št. 40, 26. 9. in št. 41, 3. 10. 1940; Delavec, št. 9, 25. 9. 1940.

svobodnih strokovnih organizacij« v dopisu banski upravi svoje sodelovanje v protidraginjskih odborih odločno pogojeval z normalizacijo razmer v socialnih ustanovah. Zahteval je, da oblasti svobodne strokovne organizacije priznajo kot enakopravne v vseh socialnih ustanovah in akcijah, pri čemer je tudi poudaril, da z neutemeljenimi prepovedmi zborovanj in sestankov onemogočajo izpolnjevanje njihovih pomembnih nalog.⁸²

Jugoslovanska strokovna zveza je bila nato pobudnik in sklicatelj dveh sej Medstrokovnega odbora novembra 1940,⁸³ na katerih so razpravljali zlasti o ukrepih, da bi ob naglem poslabšanju socialnoekonomskega položaja delavstva, ki je bilo posledica uvajanja vojnega gospodarstva, svobodne strokovne organizacije spet dobile možnost odločanja v socialnih ustanovah. Ob tem so razčistili tudi govorice, da se nekateri socialisti in narodni socialisti dogovarjajo z ZZD za sodelovanje v upravi Delavske zbornice. Predstavnik SK in NSZ sta jih odločno zavrnila. Obširno so razpravljali o ukrepih za rešitev nezakonitega stanja v Delavski zbornici. Končno so sklenili, da bodo z dopisom zahtevali odstop njene sedanje uprave, da bi ministru za socialno politiko omogočili imenovanje novega vodstva Delavske zbornice v soglasju s strokovnimi organizacijami. Na seji 14. novembra so še sklenili, da pošljejo Zbornici za trgovino, obrt in industrijo skupno vlogo z zahtevo za dosledno izvajanje nove banske uredbe o minimalnih mezdah, na seji 27. novembra 1940⁸⁴ pa so sklenili, da bodo v prihodnjem tednu izdelali vloge za predsednika vlade Dragišo Cvetkovića in ministra za socialno politiko glede ureditve položaja strokovnih organizacij. Razpravljali so tudi o posredovanjih na banski upravi glede upravljanja fonda za pomoč tekstilnemu delavstvu in glede javnega obračuna sredstev bednostnega fonda ter o akciji za gmotno pomoč rudarskim upokojemcem. Pri njej pa je prišlo do spora, ki je kazal, da NSZ »preveč podpira« režimsko upravo Delavske zbornice. Njen predstavnik se je v nasprotju s sklepom, da bodo svobodne strokovne organizacije nastopile enotno, udeležil predkonference na Delavski zbornici in tudi ni podprl predloga za rešitev rudarskega upokojskega problema, ki sta ga nato na anketi uveljavila predstavnika SK in JSZ.⁸⁵

Ob tem naj poudarimo, da je osrednji odbor NSZ prek lista Nova pravda izražal lojalnost do režima JRZ, ki je konec decembra 1940 z razpustom najmočnejših Ursovih sindikatov⁸⁶ stopnjeval svoje ukrepe proti svobodnemu strokovnemu gibanju. Tedaj je postalo aktualno izpolnjevanje naloge s V. državne konference KPJ v Zagrebu oktobra 1940, snovanje odborov delavske enotnosti oziroma delovnih odborov — sindikalnih aktivov po podjetjih za stalno izvajanje skupnih akcij.⁸⁷ Pripomnimo naj še, da so na tej konferenci kritizirali slovenske komuniste, da so posvečali preveliko pozornost ustvarjanju enotne sindikalne fronte »na vrhu«.⁸⁸

Ob temeljnem pomenu uveljavljanja enotne sindikalne fronte v podjetjih naj glede na obravnavo nastanka in delovanja Osrednjega strokovnega odbora za Slovenijo 1939—1940 poudarimo pomen njenega oblikovanja »na vrhu«. Izkazalo se je, da je osnovanje skupnega foruma iz predstavnikov vodstev strokovnih organizacij nujen pogoj zlasti za trajnejšo akcijsko enotnost in za izva-

⁸² Delavec, št. 9, 25. 9. 1940; Delavska pravica, št. 40, 26. 9. 1940.

⁸³ INZ, fond JSZ, fasc. 2, zapisnika sej Medstrokovnega odbora 14. 11. in 27. 11. 1940; obe seji je vodil predsednik JSZ Srečko Zumer, na seji 14. 11. so kot predstavniki JSZ sodelovali še Tone Fajfar, Franc Velkovrh, Franc Savenc in Jožko Rozman, kot zastopnika SK Niko Bricelj in Lovro Jakomin, v imenu NSZ pa Božidar Makše, na seji 27. 11. 1940 pa so JSZ zastopali Stane Kovač, Tone Toman ter Rozman in Velkovrh, predstavnik NSZ je bil Makše, SK ni poslala svojega zastopnika, se je pa strinjala z načrtovanimi akcijami.

⁸⁴ Zapisnik seje Medstrokovnega odbora 27. 11. 1940 je zadnji ohranjeni dokument o delovanju tega skupnega foruma svobodnih strokovnih organizacij.

⁸⁵ Delavska pravica, št. 50, 5. 12. 1940.

⁸⁶ Delavec, št. 1, 25. 1. 1941.

⁸⁷ Peta zemaljska konferenca KPJ (19.—23. oktober 1940), Izvori za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Kongresi, zemaljske konferencije, plenumi CK KPJ — SKJ, tom I, knjiga 10, Beograd 1980, str. 96.

⁸⁸ Prav tam, str. 64.

janje večjih skupnih akcij ter pomembno za prehod k višjim oblikam delavske enotnosti na sindikalnem in tudi političnem področju.

Uvodoma smo navedli ocene Alenke Nedog in Janka Prunka o vlogi Osrednjega strokovnega odbora, ob sklepu pa še prikaz rezultatov in pomena njegovega delovanja, ki ga je leta 1940 objavil Tone Fajfar. Njihovim temeljnim ugotovitvam lahko pritrdimo. Ustanovitev Osrednjega strokovnega odbora je bila pomemben dosežek v oblikovanju enotne strokovne fronte »na vrhu«, ki je nato s poldrugim letom delovanja predstavljal tudi najdaljšo povezavo vodstev svobodnih strokovnih organizacij med vojnama na Slovenskem. Takšnega skupnega foruma niso uspeli osnovati v nobeni drugi jugoslovanski pokrajini. Za oblikovanje sindikalnega foruma za vodenje skupnih akcij so se v vseh obdobjih boja za enotno strokovno fronto prizadevali komunisti, od začetka kraljeve diktature leta 1929 je bila tudi ena temeljnih zahtev JSZ, ki je nato imela v konkretni akciji za ustanovitev Medstrokovnega odbora in pri njegovem delovanju najbolj iniciativno vlogo. Predvsem zaradi vladne odločnosti za favoriziranje režimskega Jugorasa oziroma ZZD se svobodnim strokovnim organizacijam prek skupnega foruma ni uspelo priboriti upravljanja socialnih ustanov, dosegle pa so delne uspehe zlasti pri urejanju problematike minimalnih mezd. Največji uspeh njihovih skupnih nastopov pa je bila krepitev zavesti o pomenu enotnosti med delavstvom in pozitiven vpliv na akcijsko enotnost v mezdnih gibanjih, ki so bila v letih 1939 in 1940 izjemno številna, s tem pa so tudi SK, JSZ in NSZ v Sloveniji preprečevale, da bi se ZZD kljub vsemu oblastnemu protežiranju uveljavila kot pomemben dejavnik v strokovnem gibanju, kar so posebej prepričljivo pokazale volitve obratnih zaupnikov. Uspešno delovanje Osrednjega strokovnega odbora in njegovo večjo vlogo pa so hromila tudi notranja nasprotja med svobodnimi strokovnimi organizacijami in razmere v njih. Med dejavniki, ki so vplivali negativno, naj omenimo zlasti oportunistem in nenačelnost funkcionarjev iz vrst narodnih socialistov in desnih socialistov, relativno skromen vpliv komunistov v vodstvenih forumih SK ter tudi posledice kominternskih direktiv na njihovo delovanje, pri posameznih skupnih javnih nastopih pa je morala JSZ upoštevati tudi stanje odnosov z ZZD. Zbližanje zlasti socialističnih in krščanskosocialističnih organizacij prek sodelovanja v Osrednjem strokovnem odboru pa je bilo pomembno zlasti za uspešno premostitev vladnega udarca s prepovedjo Ursovih sindikatov, ki ga zato režimsko strokovno gibanje ni uspelo izrabiti za svojo okrepitev. Zlasti upravičena bojazan pred razpustom je delovanje svobodnih strokovnih organizacij oziroma njihovega Medstrokovnega odbora omejila le na sindikalno področje, ki pa je bilo v tedanjih notranjepolitičnih razmerah tudi sestavni del političnega boja ljudskofrontnih sil proti elementom totalitarizma in za demokratizacijo države.

Zusammenfassung

DER ZENTRALE GEWERKSCHAFTSAUSSCHUSS FÜR SLOWENIEN IN DEN JAHREN 1939—1940

Miroslav Stiplovšek

Mit der Überstellung der Einrichtungen für den Schutz und die Versicherung der Arbeiter unter die Verwaltung der regimetreuen Gewerkschaften des Jugoslawischen Arbeiterbundes zu Beginn des Frühjahrs 1939, was in Slowenien in Form der Ernennung einer Verwaltung der Arbeiterkammer aus Vertretern des regimetreuen Vereinigten Arbeiterbundes vor sich ging, eröffnete das Regime der Jugoslawischen Radikalen Union den entschlossenen Kampf gegen die übrigen Gewerkschaftsorganisationen. Diese reagierten in Slowenien auf die Regierungsmaßnahmen mit der Gründung eines Zentralen Gewerkschaftsausschusses, der zusammengesetzt war aus Vertretern der

Präsidien der sozialistischen Gewerkschaftskommission als regionaler Organisation des Vereinten Gewerkschaftsbundes der Arbeiter Jugoslawiens, des christlich-sozialistischen Jugoslawischen Gewerkschaftsbundes und des national und sozialistisch orientierten Nationalen Gewerkschaftsbundes. Der Zentrale Gewerkschaftsausschuß als Dachverband hatte die Aufgabe, die Freiheit der Gewerkschaftsorganisationen und die Selbstverwaltung der sozialen Einrichtungen zu verteidigen sowie einheitliche Lohnentwicklungen zu leiten. In allen Phasen des Kampfes um eine einheitliche Gewerkschaftsfront bemühten sich die Kommunisten um die Gestaltung eines solchen gemeinsamen Gewerkschaftsforums zur Leitung einheitlicher Aktionen; vom Beginn der Diktatur im Jahre 1929 an war dies auch eine der Grundforderungen des Jugoslawischen Gewerkschaftsbundes, dem in der konkreten Aktion für die Gründung des Zentralen Gewerkschaftsausschusses die Rolle des Hauptinitiators beschieden war.

Der Zentrale Gewerkschaftsausschuß führte bis zum Ende des Jahres 1940 einige größere Aktionen durch, um brennenden sozial-ökonomischen Forderungen der Arbeiter und Angestellten nachzukommen, mußte sich jedoch auf diese beschränken, aus berechtigter Angst, die Behörden könnten die Tätigkeit der freien Gewerkschaftsorganisationen verbieten. In Wirklichkeit aber bildete ihre entschlossene Aktivität für die Freiheit der Gewerkschaftsbewegung auch einen Bestandteil des politischen Kampfes der Volksfront gegen die Elemente des faschistischen Totalitarismus und für die Demokratie im Staat. Der Zentrale Gewerkschaftsausschuß erzielte auch einige Erfolge bei der Regelung der Mindestlöhne, er wirkte positiv auf die Einheitlichkeit in zahlreichen Lohnbewegungen ein, das wichtigste Ergebnis seiner Tätigkeit aber bestand darin, daß bei den Arbeitern das Bewußtsein von der Notwendigkeit eines gemeinsamen Auftretens gestärkt wurde. Die Zusammenarbeit aller drei freien Gewerkschaftsorganisationen hat auch verhindert, daß sich die regimetreuen Gewerkschaften trotz aller Privilegien in der Gewerkschaftsbewegung Sloweniens spürbar durchsetzen.

Die Gründung des Zentralen Gewerkschaftsausschusses stellte eine bedeutende Errungenschaft dar, was das Zustandekommen einer Einheitlichkeit unter den Gewerkschaftsführungen betrifft, während sich in der Streikwelle Mitte der dreißiger Jahre vor allem die Arbeiterschaft in den einzelnen Betrieben vereinte. Dabei soll noch erwähnt werden, daß die Bemühungen, auch die Führungen der freien Gewerkschaftsorganisationen miteinander zu verbinden, in keinem anderen Land Jugoslawiens in solcher Form wie in Slowenien gelungen sind. Die Annäherung, zu der es zwischen den sozialistischen und den christlich-sozialistischen Gewerkschaftsorganisationen durch den Zentralen Gewerkschaftsausschuß gekommen war, erwies sich als bedeutend auch als es darum ging, den Schlag der Regierung zu überbrücken, als diese die Organisationen des Vereinten Gewerkschaftsbundes der Arbeiter Jugoslawiens Ende Dezember 1940 verbot.

VESTNIK KOROŠKIH PARTIZANOV

glasilo Osrednjega odbora koroških partizanov

Vestnik koroških partizanov — VKP izhaja v Ljubljani že od leta 1967. Iz organizacijskega glasila se je kmalu razvil v strokovno revijo, ki poleg zgodovine koroškega partizanstva obravnava tudi druga vprašanja iz zgodovine in sodobne problematike koroških Slovencev. VKP občasno z obsežnejšimi pregledi dopolnjuje tudi poročanje dnevnega tiska o drugih delih slovenskega zamejstva ter o splošni manjšinski problematiki v svetu.

Ob uvajanju bralne značke Karla Prušnika-Gašperja v naše šole naj posebej opozorimo na bibliografijo tega koroškega partizana in borca za pravice koroških Slovencev ter na bibliografijo prvih petnajstih letnikov VKP; obe bibliografiji je pripravila Marija Suhodolčan, izšli pa sta kot posebna številka VKP.

Vestnik koroških partizanov lahko naročite pri njegovem izdajatelju in založniku: Osrednji odbor koroških partizanov, YU-61000 Ljubljana, Titova 123, p. p. 501.